2

द्वितीयः पाठः

राष्ट्रपिता महात्मा गांधी

लङ् लकार (भूतकाल)

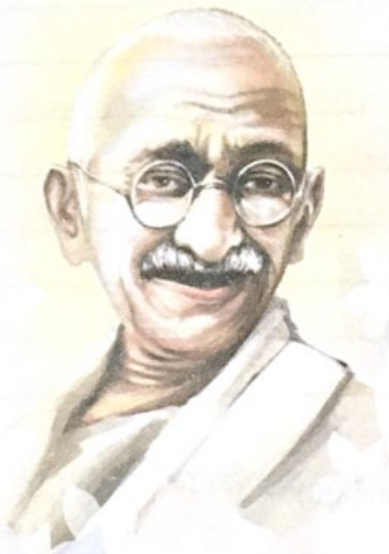

महात्मागांधी सम्पूर्णविश्वे 'राष्ट्रपिता' इति नाम्ना ख्यातः अस्ति। अस्य पूर्णम् अभिधानं मोहनदास कर्मचन्द गांधी आसीत्। सः सत्यस्य अहिंसायाः च उपासकः आसीत्। बाल्ये यदायं पठति स्म, तदा एकस्मिन् दिने विद्यालय–निरीक्षकः निरीक्षणहेतुं तस्य विद्यालयम् आगच्छत्। कक्षायाम् आगत्य सः छात्रान् परीक्षितुम् अकथयत् – "भो छात्राः। 'केटल' शब्दं लिखत।" मोहनदासः तं शब्दम् अशुद्धम् अलिखत्। विषयाध्यापकः तम् अन्यस्य छात्रस्य अभ्यासपुस्तिकायाम् अवलोक्य शुद्धं शब्दं लिखितुं संकेतम् अकरोत् किन्तु मोहनदासः अध्यापकस्य संकेतं न अनुपालयति स्म यतः तेन अशोभनीयं कार्यं न कर्तव्यम्। नैतिकगुणान् प्रति अस्य निष्ठा विलक्षणा आसीत्। उच्चशिक्षायै विदेशं गच्छन् सः प्रतिज्ञाम् अकरोत् – "नाहं कदापि मदिरां सेविष्ये, नापि मांसं भक्षयिष्यामि, परनारीं मातृतुल्याम् अवगमिष्यामि।" सः आजीवनम् एतान् नियमान् अपालयत्।

महात्मा गांधी उच्चशिक्षाम् अवाप्य वैरिस्टरः अभवत् परं देशस्य दुर्दशां विलोक्य तस्य मनः विधिकार्ये नारमत। तस्य चेतः आंग्लीयानां शासकानाम् अनाचारं दृष्ट्वा अति दुःखितः अभवत्। सः तेषां विरोधं कर्तुम् असहयोग–आन्दोलनम् अचालयत् सत्याग्रहं च अकरोत्। आंग्लशासकाः बहुवारं गांधिने कारागारस्य दण्डम् अयच्छन् परं महात्मा गांधी तेभ्यः त्रस्तः न अभवत्। अन्ते तस्य महापुरुषस्य अनवरतप्रयत्नेन अस्माकं भारतं स्वतन्त्रम् अभवत्।

अस्य महानतां विलोक्य कविना रवीन्द्रनाथटैगोरेण अयं 'महात्मा' इति संज्ञया सम्बोधितः कृतः। भारतीयाः जनाः एनं प्रेम्णा 'बापू' इति कथयन्ति।

शब्दार्थाः (WORD MEANINGS)

ख्यातः	प्रसिद्ध	Famous
अभिधानम्	नाम	Name
यतः	क्योंकि	Because
मातृतुल्याम्	माता के समान	Like mother
अवाप्य	प्राप्त करके	After getting
दृष्ट्वा	देखकर	After seeing
बहुवारम्	बहुत बार	Many times
परम्	लेकिन	But
एनम्	इनको (पु०)	Him
चेतः	चित्त, मन	Heart

क्रिया (VERB)

आगच्छत्	(आ + गम्)	आ गये	Came
अकथयत्	(कथ्)	कहा	Said
अलिखत्	(लिख्)	लिखा	Wrote
अपालयत्	(पाल्)	पालन किया	Always followed
अचालयत्	(चल्)	चलाया	Drove
अयच्छन्	(यच्छ्)	दिया	Gave
कथयन्ति स्म	(कथ्)	कहा	Said

याद रखिए

जिस वाक्य के अंत में था, थी, थे अथवा या, यी, ये आता है उसकी क्रिया भूतकाल (लङ् लकार) की होती है। जैसे – बालकः अपठत्।

अभ्यास (Exercises)

मौखिक (Oral)

उच्चारण कीजिए (Pronunciate) –

अस्ति	आसीत्	क्रीडति	अक्रीडत्
नयति	अनयत्	वदति	अवदत्
भवति	अभवत्	पचति	अपचत्
कथयति	अकथयत्	चालयति	अचालयत्
चिन्तयति	अचिन्तयत्	गच्छति	अगच्छत्

लिखित (Written)

1. निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में दीजिए (Answer the following questions in Sanskrit) –

(क) कं राष्ट्रपिता कथ्यते ?

(ख) अस्य पूर्णम् अभिधानं किम् आसीत् ?

(ग) सः उच्चशिक्षायै कुत्र अगच्छत् ?

(घ) तस्य मनः विधिकार्ये केन कारणेन नारमत ?

(ङ) कस्य प्रयासेन भारतं स्वतन्त्रम् अभवत् ?

2. निम्नलिखित वाक्यों को कोष्ठक में दिये गये निर्देश के अनुसार बदलिए (Change the following sentences according to instructions) –

(क) सः सत्यस्य अहिंसायाः च उपासकः अस्ति। (लङ् लकार)

_____

(ख) सः अध्यापकस्य आज्ञां न अनुपालयति। (बहुवचन)

_____

(ग) सः फलं खादति। (उत्तम पुरुष)

_____

(घ) पिकस्य स्वरः मधुरः अस्ति। (लङ् लकार)

_____

(ङ) तडागे कमलं विकसति। (बहुवचन)

_____

3. कोष्ठक में दिये गये मूल धातु के लङ् लकार में उचित रूप लगाकर रिक्त स्थान भरिए (Fill in the blanks) –

(क) मम विद्यालयस्य एकः सुन्दरः पुस्तकालयः _____ । (अस्)

(ख) विद्यालयनिरीक्षकः विद्यालयम् _____ । (आ + गम्)

(ग) युवाम् अशुद्धम् _____ । (लिख्)

(घ) आंग्लशासकाः गांधिने दण्डम् _____ । (यच्छ्)

(ङ) अहम् अपि पुस्तकम् _____ । (पठ्)

4. संधि–विच्छेद कीजिए (Disjoin the words) –

(क) यदायं = _____ + _____

(ख) विषयाध्यापकः = _____ + _____

(ग) नारमत = _____ + _____

(घ) विलोक्यापि = _____ + _____

(ङ) कदापि = _____ + _____

5. सही उत्तर पर निशान लगाइए (Tick (✓) on the correct answer) –

(क) अस् धातु लङ् लकार प्रथम पुरुष द्विवचन का रूप–

आसीत् ☐

आस्तम् ☐

आस्ताम् ☐

आस्त ☐

(ख) 'अकथयत्' रूप किस पुरुष और वचन में होता है–

कथ् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन ☐

कथ् धातु, लङ् लकार, मध्यम पुरुष, एकवचन ☐

कथ् धातु, लट् लकार, मध्यम पुरुष, बहुवचन ☐

(ग) 'वे दोनों गये' की संस्कृत है–

सः अगच्छत्। ☐

तौ अगच्छताम्। ☐

ते अगच्छन्। ☐

6. 'पठ्' धातु के लङ् लकार में रूप लिखिए (Write the form of लङ् लकार 'पठ्')–

	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथम पुरुष	_____	_____	_____
मध्यम पुरुष	_____	_____	_____
उत्तम पुरुष	_____	_____	_____